

סיכום לבגרות בהיסטוריה - המאבק להקמת מדינה בארץ ישראל ("בונים מדינה במזרח התיכון")

הסיבות לשיתוף הפעולה של שלוש המחתרות כנגד השלטון הבריטי בתום מלח"ע השנייה:

ב-1917, לקראת סיומה של מלח"ע הראשונה, כבשו הבריטים את ארץ ישראל מידי האימפריה העות'מאנית, ובכך סיימו את ארבע מאות שנות השלטון הטורקי בארץ ישראל. בשנה זו העניקו הבריטים לתנועה הציונית את הישגה האדיר, **הצהרת בלפור**. הצהרת בלפור הביעה את תמיכת בריטניה בהקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל, והייתה לצ'רטר, האישור, לו חיכתה התנועה הציונית על מנת להתחיל עליית חלוצים והקמת יישוב יהודי בארץ ישראל. הערבים בארץ ישראל שהיו את הרוב המוחלט בה, הרגישו מקופחים על ידי הבריטים, וטענו כי העדיפו את היהודים על פניהם. ערביי ישראל באו בשלוש דרישות עיקריות:

- הפסקת העלייה היהודית לארץ ישראל
- הפסקת ההתיישבות היהודית בארץ ישראל
- ביטול הצהרת בלפור.

ב-1939 פרצה מלחמת העולם השנייה, והבריטים נאלצו להעביר את כוחותיהם הצבאיים לאירופה במאבק מול הנאצים. לכן הבריטים נכנעו לדרישות הערביות, בכך שכתבו את **הספר הלבן השלישי**, האוסר עלייה יהודית לארץ ישראל, מודיע על הפסקת רכישת קרקעות והקמתם של יישובים חדשים עבריים, ובכך למעשה **מבטל הספר הלבן את הצהרת בלפור**, ומבטיח לערבים מדינה ערבית בארץ ישראל תוך 10 שנים. היישוב היהודי בארץ ישראל כעס, אך כעת הוא עמד בפני סכנה גדולה יותר - כיבוש אירופה ע"י היטלר והנאצים. על כן, היישוב היהודי **נקט במדיניות הבלגה**, לא הפריע לשורות הבריטיות במלחמתם באירופה, ואף חלק מן היהודים התגייסו לצבא הבריטי בהתנדבות וסייעו בקרבותיו באירופה. עם סיום המלחמה, כניעת גרמניה הנאצית והתאבדותו של היטלר, היה משוכנע היישוב היהודי כי כעת הבריטים יבטלו את חוקי הספר הלבן השלישי שהובטח לערבים. אולם, הבריטים המשיכו על **המדיניות הפרו-ערבית** ושמרו ביתר הקפדה על קיום חוקי הספר הלבן השלישי. כמו כן, **מפלגת הלייבור** הבריטית, בטרם עלייתה לשלטון, הבטיחה לבטל את חוקי הספר הלבן השלישי, אך עם עלייתה לשלטון, בתום מלח"ע השנייה, שכחה את הבטחותיה והמשיכה לנקוט **במדיניות פיוס** כלפי הערבים.

לכן החליטו שלוש המחתרות שפעלו בארץ ישראל להתאחד, והקימו את תנועת המרי העברי, שכללה את שלוש המחתרות, **הגנה**, **אצ"ל** (ארגון צבאי לאומי) ו**לח"י** (לוחמי חירות ישראל), שיחדיו נקראו גם "**הפורשים**", שפעלו תחת פיקוד מפקדת X.

מטרות תנועת המרי העברי:

לתנועת המרי העברי שפעלה בארץ ישראל לאחר תום מלח"ע השנייה היו מספר מטרות:

- **סיום שלטון המנדט הבריטי בא"י** וקבלת עצמאות לעם היהודי.
- **ביטול חוקי הספר הלבן השלישי** האוסר עלייה יהודית, התיישבות יהודית ומבטל את הצהרת בלפור.
- **העלאת ניצולי השואה** ממחנות העקורים באירופה.
- **הפעלת לחץ דעת הקהל העולמית** על בריטניה לסיום המנדט בארץ ישראל.

הפעולות של תנועת הרי העברי במאבק בשלטון הבריטי בא"י:

- **חילוץ ממחנה מעצר עתלית:** לאחר מלח"ע השנייה, נוצרה בעיית פליטי וניצולי השואה, וארגון ההגנה עסק בהפעלת אותם ניצולים בספינות אל ארץ ישראל. אולם, רוב ספינות המעפילים נתפסו והוכנסו למעצר בעתלית, דרומית לחיפה. כוח של תנועת המרי פרץ למחנה וחילץ את המעפילים, ובכך נלחמה התנועה נגד חוקי הספר הלבן השלישי שאסרו עליה יהודית לארץ ישראל. חשוב לציין כי במהלך פעולה זו לא נהרגו שומרים בריטים, שכן תנועת המרי העברי דגלה במדיניות של חוסר שימוש באלימות מול השלטון הבריטי.
- **פיצוץ הודאר בכרמל:** הבריטים בנו רדאר על הר הכרמל בחיפה המגלה ספינות מעפילים. כוח של תנועת המרי העברי פוצץ את הרדאר על מנת למנוע מן הבריטים לגלות ספינות מעפילים המגיעות בחשכה. גם כאן מתבטא המאבק וההתנגדות של תנועת המרי העברי בחוקי הספר הלבן, האוסרים על העפלה ועלייה יהודית לארץ ישראל, ושוב, לא נשפך דם של חיילים בריטים במסגרת מדיניותם חסרת האלימות של תנועת המרי העברי.
- **ליל הגשרים:** בתקופת המנדט הבריטי בארץ ישראל, בנו הבריטים פסי רכבת שחיברו את ארץ ישראל לשכנותיה הערביות, שהיו חלקן גם כן תחת שלטון בריטי. פסי הרכבת נועדו לשמש את בריטניה בהעברת חיילים, סחורה, ציוד ומשאבי טבע. כך חוברה ישראל לירדן, לבנון, סוריה, ועיראק. כוח של תנועת המרי העברי פוצץ בלילה אחד עשרה גשרים שחיברו בין א"י לשכנותיה הערביות, מתוך הטענה כי אם הבריטים לא מאפשרים ליהודים לעלות ארצה, אז הבריטים לא יוכלו לצאת ברכבות החוצה ממנה. כל הגשרים פוצצו והושמדו, פרט לגשר אכזיב בצפון הארץ. בפעולה זו נהרגו כל לוחמי הכוח שניסו לפוצץ את גשר אכזיב, כתוצאה מהתפוצצות המטען בטרם עת.

הסיבות לפירוק תנועת המרי העברי:

- **השבת השחורה ו-"מבצע ברודסייד":** לאחר ליל הגשרים החליטו הבריטים כי הם לא יכולים לתת לתנועת המרד העברי להמשיך בפעולתם, ורצו להביא לפירוקה. לשם כך הכניסו הבריטים את ראשי מפקדת X למעצר, פרט לבן גוריון שהצליח לברוח מן הארץ. בפעולה זו חשף הצבא הבריטי מצבורי נשק שהחביאה בסליקים בקיבוץ יגור על ידי כלבים וגלאי מתכות. יום מימוש פעולה זו נקרא "השבת השחורה", שכן התרחש ביום השבת, וכונה גם "מבצע ברודסייד".
- **פיצוץ מלון המלך דוד:** כתוצאה מהשבת השחורה החליט ארגון האצ"ל לנקום בבריטים במקום הרגיש ביותר עבורם - המפקדה הבריטית, ששכנה בירושלים במלון המלך דוד. כוח של האצ"ל הכניס מטעני נפץ בכדי חלב, שהובלו לחניון המלון, וכך הצליחו לפוצץ את חלקו הדרומי של המלון. בפעולה זו נהרגו כ-90 אנשים ששהו במלון, ואף לא כולם היו בריטים, שכן בין עובדי המלון נמנו גם עובדים יהודים וערבים. פעולה זו הייתה מנוגדת לחלוטין למדיניות של תנועת המרי העברי, שלא לשפוך דם בריטי, וזאת על מנת ליצור בתקשורת דעת קהל עולמית לתמיכת ארה"ב, מדינות אירופה והאוי"ם ביישוב היהודי, המסכן והחלש, לצד אכזריותם של הבריטים. בן גוריון, מפקד ההגנה, החליט על פירוק התנועה והפסקת שיתוף הפעולה עם ארגוני הפורשים, שנתפסו ע"י הבריטים והעולם החיצון כטרוריסטים.

הוויכוח ביישוב היהודי בין ארגון ההגנה, לפורשים, סביב דרך הפעולה הצבאית:

ב-1946, פחות משנה לאחר הקמת תנועת המרי העברי, התפרקה התנועה שכללה את שלוש המחתרות: הגנה, אצ"ל ולח"י, בגלל פיצוץ מלון המלך דוד שגבה קורבנות בריטים, והביא את בן גוריון להפסיק את שיתוף הפעולה בין המחתרות.

לשלוש המחתרות הייתה הסכמה בנוגע למספר מטרות: סיום המנדט הבריטי בא"י, העלאת ניצולי השואה ממחנות העקורים וביטול חוקי הספר הלבן השלישי. אולם, התקיים בין המחתרות וויכוח סביב דרך הפעולה הצבאית הרצויה במאבק כנגד השלטון הבריטי בא"י. כאשר ארגון ההגנה טען כי צריך לפעול כנגד הבריטים בדרכים צבאיות שאינן אלימות - מאבק צמוד, שכן צמוד למדיניות תנועת המרי העברי שפורקה, ובכך לגרום ללחץ שתפעיל דעת הקהל העולמית על בריטניה לסיים את המנדט.

ההגנה תמכה בפעילויות בתחום ההעפלה והתיישבות, כנגד חוקי הספר הלבן. לדוגמה:

- **האונייה אקסודוס:** במהלך השנים שלאחר מלח"ע השנייה, ועד הקמת המדינה, הבריטים פעלו על פי חוקי הספר הלבן שאסרו עלייה והתיישבות יהודית. מאות ספינות מעפילים ניסו לחצות את המצור הבריטי על א"י. אחת מספינות המעפילים שניסתה להגיע לארץ ב-1947 הייתה האונייה אקסודוס, כאשר על סיפונה 4,500 מעפילים. הספינה עשתה את דרכה מאירופה לארץ, אך זוהתה ע"י הרדאר בכרמל, ולשם עצירתה נשלחו חמש משחתות מלחמה שהחלו להתנגח בה. השוטרים הבריטים עלו על הספינה, אך העולים החליטו לא להיכנע ולהיתפס ללא מאבק, וזרקו עליהם קופסאות שימורים. במהלך ההשתלטות נפצעו מספר שוטרים בריטים, ונהרגו שלושה ניצולי שואה על סיפון האונייה. הספינה נעצרה והובלה לנמל חיפה, שם חיכו לה נציגי וועדת אונסקופ, שניסו לפתור את שאלת ארץ ישראל. הנציגים של הוועדה צפו בבריטים מורידים את גופות המתים מן הספינה, והבינו כי יש לסיים את המנדט הבריטי בארץ ישראל.

בניגוד לתפיסת ההגנה, האצ"ל והלח"י טענו מנגד כי יש לפעול באלימות וטרור כנגד בריטניה, באמצעות מאבק רצוף. כך האמינו הפורשים כי יצליחו ליצור לחץ בקרב האזרחים בתוך בריטניה, שאותו יפנו אל הממשלה הבריטית בדרישה לסיים את המנדט ולצאת מארץ ישראל. דוגמאות למאבק הרצוף:

- **הפריצה לכלא עכו:** בית הכלא בעכו נבנה בתקופת האימפריה העות'מאנית. בתקופת המנדט הבריטי נאסרו יהודים משלוש המחתרות, וערבים שהשתתפו במרד הערבי. לאחר פירוק תנועת המרי העברי, האצ"ל העמיד משאית מלאה חומרי נפץ בסמוך לחומת הכלא. המשאית התפוצצה, ונפער חור בקירות החומה, שאפשר לאסירים לברוח. שלושה אסירים שהיו חברי אצ"ל לא הצליחו לברוח, ומנהל בית הכלא תלה אותם כנקמה על הפריצה האלימה.

- **פרשת הסרג'נטים:** כתוצאה מתליית שלושת לוחמי האצ"ל, ביקש ארגון האצ"ל לנקום בבריטים, וחטף שני חיילים בריטים בדרגת סמל, סרג'נט, מבית הקפה בנתניה. השניים נלקחו לחקירה, והתברר כי אחד מהם היה בריטי ממוצא יהודי, ואילו השני היה חייל בריטי ששיתף פעולה עם ההנהגה והעביר לה מידע מודיעיני. בכל מקרה, שני הסרג'נטים נתלו בפרס בנתניה, ותחת גופותיהם הוטמנו מוקשים, שנועדו להוסיף נזק לבריטים שינסו לחלץ את הגופות.

השיקולים והאינטרסים להעברת שאלת ארץ ישראל לידי האו"ם :

ב-1947 החליטו הבריטים לסיים את המנדט הבריטי בא"י והעבירו אותו לידי האו"ם, על מנת שיכריע הוא על מה לעשות עם בעיית היהודים והערבים בא"י. לבריטים היו מספר שיקולים למסור את השליטה לאו"ם :

- **שיקול כלכלי:** במהלך מלח"ע הראשונה, ניסו הנאצים לכבוש את אנגליה. מטוסי חיל האוויר הגרמני הפציצו את ערי אנגליה, וגרמו להרס רב של תשתיות ובתי מגורים. כאשר היטלר הבין כי הוא לא מצליח לכבוש את אנגליה, הוא פנה ב-1941 לכיוון מזרח אירופה, להסדיר את החשבון מול הסלאבים, באמצעות פתיחת מתקפה נאצית על ברה"מ - מבצע ברברוסה. הבריטים היו מחויבים על פי המנדט להכין את ארץ ישראל לידי עצמאות, ולהשקיע בה כסף רב לבניית תשתיות, כבישים, רשת חשמל, קווי טלפון ועוד. מבחינה כלכלית, הבריטים לא יכלו להרשות יותר לעצמם להחזיק במנדט, ולהשקיע בשיקום התשתיות באנגליה. כמו כן, החזקת צבא גדול שנלחם במחתרות בא"י עלה למשלה המיסים הבריטי לא מעט, ועל כן הוחלט כי מבחינה כלכלית, לא משתלם לבריטניה להמשיך את המנדט הבריטי, ולכן שאלת גורל א"י הועברה לידי האו"ם.
- **לחץ אמריקני:** החיילים האמריקנים שיחררו את היהודים ממחנות ההשמדה והריכוז. הם נחשפו לסבל הרב שעברו היהודים במהלך מלח"ע השנייה, שהיו המוזלמנים - ניצולי השואה שהיו דקים, שדופים, עליהם ראו עצמות בלבד כתוצאה מן ההרעבה השיטתית בתקופת השואה. החיילים צילמו ותיעדו את המראות הקשים, ותיעודים אלו הופצו בעיתונות ארה"ב, והשפיעו על דעת הקהל האמריקנית. האמריקאים ריחמו על היהודים בשל סבלי השואה, ועל כן המשטר האמריקני לחץ על ממשלת בריטניה לסיים את המנדט, ולהעניק ליהודים מדינה עצמאית בא"י בשל לקחי השואה. הבריטים שנזקקו לעזרה כלכלית בשיקום הרס התשתיות בערי אנגליה, נאלצו להקשיב לדברי ממשלת ארה"ב.
- **מאבק המחתרות בשלטון הבריטי:** הבריטים לא זכו לשקט תעשייתי בא"י. עם סיום מלח"ע השנייה והמשך מדיניות הספר הלבן השלישי, האוסר עלייה והתיישבות יהודית, נאבקו שלוש המחתרות בשלטון הבריטי. ההגנה תמכה במאבק צמוד, מאבק שאינו אלים, אלא ממשיך לדבוק בפעולות העפלה והתיישבות, וכך אירועים כמו הספינה אקסודוס הובילו להפעלת לחץ מטעם דעת הקהל העולמית על בריטניה לסיים את המנדט, ולהעניק ליהודים מדינה עצמאית. האצ"ל והלח"י נקטו במאבק הרצוף, שדוגל באלימות ובטרור על מנת לגרום ללחץ בקרב האזרחים בבריטניה, שידרשו מן הממשלה לסיים את המנדט. ואכן, בבריטניה החלו הפגנות ומחאות אזרחיות, שסייעו לממשלת בריטניה להבין כי לא משתלם לה להחזיק בא"י.
- **כישלון האו"ם:** הבריטים אכן השתכנעו כי אין להם אינטרס להמשיך להחזיק את ארץ ישראל ולהיות אחראיים לטיפול בבעיית היהודים והערבים. אולם, בסתר ליבה קיוותה וציפתה ממשלת בריטניה כי אם היא לא תצליח לגשר בין היהודים לערבים, כך גם יכשל האו"ם, וכתוצאה מכשלון, יחזיר את המנדט הבריטי, ויאפשר לבריטניה לשוב לשלוט בא"י.

עיקרי וועדת אונסקו"פ והחלטת מועצת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 :

ב-1947 ארץ ישראל לא הייתה שייכת עוד לבריטניה. בריטניה העבירה את המושכות לידי האו"ם, על מנת להחליט מה לעשות עם בעיית היהודים והערבים בא"י. האו"ם מינה וועדה בשם אונסקו"פ, שביקרה במחנות העקורים, והבינה כי יש בעיה של 700 אלף יהודים חסרי אזרחות במדינה מסוימת, וכי אינם יכולים לעלות ארצה. לאחר מכן, ביקרה הוועידה בארץ ישראל, וגם נחשפה לפרשת האונייה אקסודוס, ששכנעה אותם כי יש לסיים את המנדט הבריטי. להלן מסקנות הוועידה :

- יש לסיים את שלטון המנדט הבריטי בא"י.
- יש לחלק את הארץ לשתי מדינות לשני עמים. מדינה לעם היהודי ומדינה לעם הערבי.
- ירושלים תישאר בינלאומית בשליטת האו"ם.
- שתי המדינות החדשות יקיימו ביניהם קשרים כלכליים.

בכ"ט בנובמבר, 1947, הצביעו 33 מדינות בעד תוכנית החלוקה הזו, שכונתה גם תוכנית 181 של האו"ם, 13 מדינות הצביעו כנגדה, ו-10 מדינות נמנעו. האו"ם הצביע בעד החלטות וועדת אונסקו"פ.

תגובת היישוב היהודי :

החלטה 181 של האו"ם מכ"ט בנובמבר 1947, הייתה ההישג הגדול ביותר של התנועה הציונית מאז הצהרת בלפור בסיומה של מלה"ע הראשונה. יחד עם זאת, בן גוריון הבחין במספר בעיות וקשיים בתוכנית החלוקה :

- **יישובים יהודים בתוך השטח של המדינה הערבית ולהפך :** גוש עציון, כפר דרום וניצנים היו דוגמאות ליישובים יהודים שהיו לפי תוכנית החלוקה בתוך שטחה של המדינה הערבית. משמעות הדבר היא שיהיה קשה להגיע ליישובים אלו, ולספק להם מזון, נשק וציוד רפואי. כמו כן, ישנם יישובים ערביים הנמצאים בתוך שטחה של המדינה היהודית, כמו יפו, וערים מעורבות בהם חיו גם יהודים וגם ערבים, כמו חיפס וצפת. בן גוריון חשש שהערבים עלולים להיות גיס חמישי, ושלא יהיו מוכנים לקבל את שלטון היהודים עליהם.
- **ירושלים :** בירתו של העם היהודי תחת שלטון בינלאומי, ומובלעת בתוך השטח של המדינה הערבית.
- **רצף טריטוריאלי :** השטח של המדינה היהודית מחולק לשלושה חלקים, ובמקרה של מלחמה יהיה לערבים קל לחסום את המעבר מאזור אחד במדינה היהודית, לאזור אחר.
- **עומק אסטרטגי :** היישוב היהודי מרוכז רובו במישור החוף, וקרוב מאוד לאזור הלחימה עם הערבים. כלומר, אין הבחנה בין חזית העורף לאוכלוסייה. המלחמה, כאשר תתרחש, תהיה בתוך האוכלוסייה האזרחית. כמו כן, לערבים יש את יתרון הגובה הררי, שכן בשטחיהם יהודה ושומרון, אזור הררי, לעומת מישור החוף, הנמוך מהם.

תגובת הערבים :

ערביי א"י הפלסטינאים סירבו לקבל את תוכנית החלוקה. מבחינתם זו בגידה כי הובטח להם שזו תהיה מדינה עם רוב ערבי, גם בהסכמי חוסיין מקמהון בשנת 1915, ובשנית ע"י הבריטים בשנת 1939, עם פרסום הספר הלבן השלישי, וההבטחה למדינה ערבית בתוך עשור. לכן, יום לאחר תוכנית החלוקה 181, פרצה מלחמת עצמאות בחלקה הראשון, וערביי ישראל תקפו את היישוב היהודי על מנת לבטל את תוכנית החלוקה.

תגובת הבריטים:

הבריטים שלטו בארץ ישראל במשך שלושים שנות מנדט. ב-1947 החליטה ממשלת בריטניה על סיום המנדט והעברת שאלת א"י לאו"ם. בכ"ט בנובמבר נמנעה בריטניה מן ההצבעה. מצד אחד, השהות בא"י לא היה משתלת כלכלית לבריטניה, שהייתה הרוסה ופגועה בשל הפצצות חיל האוויר הגרמני. מצד שני, ציפתה בריטניה כי האו"ם יכשיל בניסיונו לגשר בין היהודים לערבים. לכן נמנעה מהצבעה. הצבעה נגד תוכנית החלוקה הייתה מוכיחה כי ברצונה של בריטניה להישאר בארץ ישראל, והייתה מסכסכת אותה עם ארה"ב שתמכה בה מבחינה כלכלית בשל הרס התשתיות במלח"ע השנייה.